

РЕЦЕНЗИЯ

от

проф. д-р Биянка Любчова Торньова
Заместник –декан на Факултет по общественно здраве,
Медицински университет-Пловдив

на дисертационен труд
за присъждане на образователната и научна степен „Доктор”

Професионално направление: 1.2. Педагогика

Докторска програма: „Теория на възпитанието и дидактика“

Автор: Илица Георгиева Даскалова

Форма на докторантура: редовна

Катедра: Начална училищна педагогика, Педагогически факултет.

Тема: „Ученическото лидерство в началния етап на основното образование”

Научен ръководител: доц. д-р Николинка Атанасова

Рецензията е изготвена на основание на Заповед № РД-22-1177 от 19.05.2025 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ за утвърждаване членовете на научното жури по процедурата.

1. Общо представяне на процедурата и докторанта

Представеният комплект материали на хартиен и електронен носител напълно отговаря на Закона за развитие на академичния състав в Република България, Правилника за неговото прилагане и е в съответствие с Чл. 36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ „П. Хилендарски“. Включва следните документи:

- молба по образец до Ректора за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд;
- автобиография по европейски формат;
- протокол от предварителното обсъждане в катедрата;
- автореферат;
- дисертационен труд;
- декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи;
- справка за съответствие с минималните национални изисквания;
- списък на публикациите;
- копия на публикациите по темата на дисертационния труд.

Представеният пакет от административни документи, свързани и доказващи процесуалната валидност на процедурата са подготвени прецизно и старателно.

Докторантката е приложила шест пълнотекстови публикации по темата на дисертацията.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Докторант Илица Даскалова завършва през 2004 г. Национално училище за музикално и танцово изкуство „Добрин Петков“ в град Пловдив. Продължава обучението си в Академия за музикално, танцово и изобразително изкуство „проф. Асен Диамандиев“ – Пловдив в два факултета. Едновременно завършва специалност „Педагогика на обучението по музика“ и специалност „Изпълнителско изкуство- пиано“ в класа на проф. Георги Кънев. По време на обучението си в училището реализира множество самостоятелни концерти в страната и чужбина и участва на международни и национални конкурси. През 2000 година получава отличие за високи творчески постижения - „Посланик на мира“ от ЮНЕСКО в Базел, Швейцария, лично връчено ѝ от Кофи Анан- генерален секретар на ООН. През 2007 г. и е присъдена „Награда на Ректора“ за отличен успех и творчески постижения, а през 2008 г. печели годишна стипендия от „Round Table Bulgaria“ (Раунд Тейбъл България). Заемала е позиции като зам. - председател на Студентски съвет и асистент - редактор на академично издание „Art спектър“. Осъществила е три специализации по „Дирижиране (хорово и оркестрово)“, „Орган“ и „Изпълнителско изкуство- класическо пеене“.

През 2017 завършва магистратура „Образователен мениджмънт“ в Педагогически факултет на Пловдивски университет с отличен успех. От 01.03.2022г. Илица Даскалова е зачислена като редовен докторант към катедра „Начална училищна педагогика“ – Педагогически факултет на Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ със Заповед РД-21-250/01.02.2022г. в докторска програма „Теория на възпитанието и дидактика“. Отчислена е с право на защита със Заповед РД-22-794 от 28.03.2025г. на Ректора на ПУ „Паисий Хилендарски“.

Професионалната си дейност ас. Даскалова започва през 2009 г. като учител-хормайстор към Общински детски комплекс – Пловдив и помощник- диригент на хор „Детска китка“. От 2013 година активно развива преподавателска си дейност в детска градина „Малина“ - град Пловдив, частна детска градина „Детство мое“, частна детска градина „Малката Русалка“. През 2018 започва работа като експерт по образование, култура и социални дейности в община Куклен, като през този период успява да реализира няколко важни проекта за подобряване на инфраструктурата и оборудването на образователните институции в общината. От 2019 година преподава в основно училище „Св.св. Кирил и Методий“ в село Марково, община Родопи.

След успешен конкурс през 2023 г. е назначена като асистент към катедра „Начална училищна педагогика“ на Педагогически факултет на ПУ. Преподавателската ѝ дейност включва упражнения по дисциплините: Начална училищна педагогика, Интерактивно обучение в НЕ, Дидактика, Доцимология и Теория на възпитанието със студенти от ОКС „бакалавър“, редовна и задочна форма на обучение.

Илица Даскалова проявява активност в дейностите на факултета чрез участия в обучения, семинари и конференции; участия в курсове, организирани от Academia Iuventutis; участия в експертни групи в НАОА и експертни групи по САНК и в клубовете „Млад педагог“, „Лидерство в образованието“.

От предоставените документи по процедурата стават видни трайните усилия на докторант Даскалова непрекъснато да усъвършенства компетентността си в избраната професионална област.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Представеният дисертационен труд е посветен на значим проблем в нашето съвремие, който добива нови теоретични и практически измерения чрез конкретното изследване – ученическото лидерство в началния етап на основното образование, като фактор за личностно развитие.

В съвременния свят изискванията към младите хора постоянно се променят, а развитието на лидерски умения още от ранна възраст става все по-значимо. В този смисъл ученическото лидерство в началния етап на основното образование не е самоцел, а средство за изграждане на критично мислене, самостоятелност и отговорност у децата. То не само стимулира личностното развитие на децата, но също така насърчава сътрудничеството и емпатията. Лидерството в образованието е от решаващо значение за създаването на ефективна и подкрепяща учебна среда.

Подкрепата за ученическото лидерство е инвестиция в бъдещето на нашите деца и общество. Насърчаването на ученическото самоуправление и лидерските практики в образователния процес е не само препоръчително, но и необходимо условие за изграждането на по-ефективна и демократична образователна система.

Считам, че всичко това потвърждава актуалността и значимостта на настоящия дисертационен труд.

Актуалността на проблема и мотивите за избора на темата са убедително обосновани от авторката. От една страна те са свързани със съвременната ситуация в училище и необходимостта от формиране на лидерски умения и качества у подрастващите. От друга страна е личния интерес на докторантката по разглежданата проблематика, който се заражда в резултат на обучението ѝ в магистърската програма „Образователен мениджмънт“.

4. Познаване на проблема

Авторката познава много добре литературата по темата, адекватно оценява и творчески използва литературния материал. Теоретичните ѝ разсъждения са следствие от проучване на 177 източника, от които 72 на латиница. Повече от половината от литературните източници са от последните 10 години. Тази представителна научна аргументация на текста подкрепя концептуалната доказателственост и практическа значимост на разработката. Докторант Илица Даскалова задълбочено, обстойно и целенасочено проучва и анализира научна литература по проблема за лидерството, неговата история, лидерските теории –от класическите до съвременните; методи и подходи за формиране на ученическо лидерство в начален етап на основното образование. Основателно дисертантката поставя акцент върху системите на Януш Корчак и Бел-Ланкастер, като основополагащи демократичното образование и ученическото самоуправление.

Цялостното ми впечатление от представената за рецензия дисертация е, че докторант Илица Даскалова познава много добре проблема, дискутира и анализира с лекота отделни негови страни, отразени както в частта „Теоретическа постановка на проблема”, така и при собствените проучвания. Натрупаният професионален опит ѝ дава

възможност за компетентно и балансирано представяне на данните и анализ на резултатите, с формулиране на точни изводи и препоръки.

5. Методика на изследването

Методиката на проучването е подробно разработена и дава възможност за изследване на всички страни и аспекти на проблема. Тя включва цели, задачи, хипотези, материал и методика на проучването. Генералната цел е създаване на методическа система от форми, методи и средства за развитие на лидерски умения и компетентности у учениците в 1. – 4. клас на база на изследване на: първичните условия за проявление на лидерство, на първичните лидерски качества и първичните проявления на единната система от ценности Арете сред учениците от начален етап на училищното образование.

Коректно са описани обект, предмет и дизайн на проучването. Подробно са представени времето, мястото и етапите на проучване, като са очертани: период на изпълнението, характеристика на образователните институции и участниците в изследването, което е показател за всеобхватност и многообразие в извадката от изследвани лица. Приложеният инструментариум, разработен специално за проучването, включва социологически методи: „Въпросник – анкета за директори за определяне наличието на лидерство сред учениците от 1-4 клас“, „Въпросник за ученици за проявление на единната ценностна система АРЕТЕ сред учениците от 1-4 клас“, „Въпросник за учители за определяне наличието на лидерство сред учениците от 1-4 клас“ и „Изходящ въпросник за учениците от 1.- 4. клас“.

Проведено е собствено проучване. Подборът на участниците в проучването – директори, учители и ученици от 1. до 4. клас от различни населени места и училища с различен етнически състав е прецизно направен, което е предпоставка за реализирането на поставените задачи. Проучено е мнението на общо 241 респонденти, от които 43 директори, 80 учители и 118 ученици. Събраната информация е достатъчна по обем, за да се получат надеждни резултати.

Изследването е проведено в пет етапа. Те са описани подробно, както и времето на проучването. Представен е формиращият етап на експеримента с детайлно описание на проведените практики, подкрепени с примери и снимков материал. Прилагането на пилотния методически модел за развитие на лидерски качества у учениците от 1. – 4. клас е извършено с участието на 118 ученици от 4 клас в 4 училища.

В протоколите за наблюдение, които са предоставени за използване по време на пилотното провеждане на трите модула от методи, част от модела за развитие на лидерските качества у учениците от 1. – 4. клас се използва „Критериална матрица“, чрез която се обобщава цялостното представяне на учениците в класа по време на заниманията. Посочен е и краен продукт като очакван резултат от приложение на модела, чрез създаване на „Вестник на класа“.

Коректно са представени статистическите методи за обработка и анализ на събраните данни.

Предложената комплексна методика позволява експерименталната работа да бъде изведена на високо научно ниво и постигане на поставените цели, както и получаване на адекватен отговор на задачите, решавани в дисертационния труд.

Добро впечатление оставя оригиналният дизайн на емпиричното изследване.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Преди да представя съдържанието и приносите на дисертационния труд бих споделила едно общо оценъчно впечатление: високата професионална компетентност и изследователска култура на дисертантката, които позволяват да се постигне пълно съответствие между теоретико-експерименталната постановка на дисертационния труд и разработения „Модел за развитие на лидерски качества у учениците от 1. - 4. клас“.

Дисертационният труд е изложен на 259 страници, от които 223 са с основния текст, 13 са библиография и 23 страници са приложения и е онагледен с 80 фигури, 4 таблици и 60 снимки. Представени са и 11 приложения. В структурно отношение дисертацията е композирана от увод, три глави, обобщения, изводи, заключение, библиография и приложения.

В увода, с изключителна убедителност докторант Илица Даскалова поставя значимостта на разработваната проблематика, мотивира нейния избор и набелязва проблемите, които се изясняват в отделните части. Авторката дава отговор на въпроса „Защо е важно ученическото лидерство?“. В увода се разкриват още целта на изследването и обобщена информация за съдържанието на трите глави от дисертационния труд.

Първа глава – „Теоретическа постановка на проблема“ /с обем 73 стр./ в съдържателен аспект има характер на литературен обзор. Написана е увлекателно и е фокусирана прецизно върху темата на дисертационния труд, с добро познаване на съвременната терминология и научна литература. Тази глава е много добре структурирана, като отделните параграфи са ясно диференцирани. Направен е обстоен преглед на концепции за лидерството и педагогически системи, свързани с развитието на ученическото лидерство - системата на детското самоуправление на Януш Корчак и Бел-Ланкастерската система, както и класно-урочната система /Ян Амос Коменски/ и съвременната образователна парадигма на XXI век. В тази глава се дефинира и понятието „лидерски стил“ и се разглеждат авторитарен и демократичен стил на лидерство. Специално внимание е отделено и на лидерството сред учениците, както и ролите на учениците - лидери.

Направеният анализ подчертава значението на училищното лидерство за развитието на социални и комуникативни умения у учениците. Лидерството в образователната среда не само стимулира индивидуалното развитие, но и създава условия за ефективна социална интеграция. Авторката стига до извода, че ролята на учителите и образователните институции е ключова за изграждането на бъдещи лидери.

В края на първа глава са представени методи за формиране на ученици - лидери в началния етап на основното образование, като използване на примери, убеждаване и интерактивни методи. Много добро впечатление оставя ориентацията на авторката към интерактивни образователни технологии. Тази глава завършва със задълбочено изведени изводи, които обобщават теоретичната рамка на лидерството в образователния контекст.

Илица Даскалова е проучила авторитетни източници, свързани с разглежданата проблематика, които са цитирани обективно и коректно.

Във втора глава „Дизайн на емпиричното изследване“ /с обем от 58 стр./ в логически план, подчинен на теоретичното проучване, се разработва експерименталната

програма на докторанта. Представени са обекта, предмета и обхвата на дисертационното изследване. Ясно и разбираемо са формулирани целите на изследването и са конкретизирани 12 задачи за тяхното постигане. По мое мнение, задачите са целесъобразна конкретизация на целите и допринасят за успешното планиране и реализиране на изследването. Издигнати са 4 хипотези.

Описан е авторски модел за формиране на лидерските умения и качества, и формиращият етап на експеримента с детайлно описание на проведените практически техники и дейности за развитие на добродетелите и вътрешните сили на учениците, както и за повишаване на тяхната мотивация. Представена е и критериална матрица за протоколите за наблюдение.

Методиката е адекватна и многокомпонентна, и дава възможност да бъдат разкрити значими взаимовръзки и направени статистически обосновани изводи.

Третата глава „Резултати, анализ и интерпретация на данните от емпиричното изследване“ представя интерпретацията на резултатите от проведеното емпирично изследване. Тя е в обем от 74 страници. В тази глава се открояват добрите умения на докторант И. Даскалова за анализ и аргументирани интерпретации на емпиричните данни.

В четири параграфа са анализирани отговорите на въпросниците на директорите, учителите и учениците. Резултатите показват наличие на лидерски качества у учениците в началните класове и положително въздействие на приложените методи върху тяхното емоционално, социално развитие и умения за сътрудничество. Обобщени са резултатите по отношение на придобитите знания за добродетели, мотивацията за работа в екип и екологичното съзнание.

Направеният анализ на резултатите от изследването показва, че има някои области, като например доверието между съучениците, където все още има известна несигурност, което предполага нужда от допълнителна работа.

Дисертационният труд завършва с изводи, които потвърждават значението на ученическото лидерство в началния етап на образованието, ролята на педагогическите системи и учителите за неговото развитие, както и ефективността на приложената методология. Изводите могат да послужат като основа за създаването на нови и ефективни подходи за развитие на лидерството сред учениците. Те очертават възможности за практическо приложение на разработените стратегии и дават насоки за бъдещи изследвания. Задълбоченият анализ на получените резултати и изведените приноси са доказателство за изключително доброто познаване на изследвания проблем от докторантката.

Издигнатите хипотези, в хода на изследването, намират потвърждение въз основа на теоретичните модели, емпиричните данни и практическите наблюдения.

Данните от проучването са богатото онагледени, което поставя достъпен и лесно четивен фундамент на дисертационния труд.

Държа да подчертая, че дисертационния труд е подготвен много старателно от ас. Илица Даскалова. Прави впечатление, че на всеки етап, след представяне и анализ на получените резултати, се прави обстойно обсъждане, обобщение и заключение. Стилът на дисертацията е много добър, ясен и четивен, което подпомага коректното разбиране на текста.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Съгласна съм с направената самооценка от докторантката за приносите на разработката. Чрез задълбочен анализ и практическо прилагане на различните концепции дисертантката намира отговор на въпроса как най-ефективно могат да се развиват лидерските умения у учениците и как образователните системи могат да подкрепят този процес. Формулираните **приноси** са реални и отразяват значимостта на представения труд. Приносите са както с научно-теоретичен, така и с научно-приложен и практико-приложен характер.

Като най-значими приноси на тази дисертация приемам следните:

Научно-теоретични приноси:

- Задълбочено, обстойно и целенасочено са проучени концепции за лидерството в образователен контекст.
- Създаден и апробиран е модел за развитие на лидерските качества у учениците в началния етап на училищното образование.
- На емпирично ниво са изследвани конкретни стратегии и подходи за развитие на ученическото лидерство.
- По емпиричен път са доказани и очертани възможности за формиране и развитие на лидерски умения и качества. /базирани на мнението на ученици, начални учители и директори/

Научно-приложни приноси:

- Създадена е методическа основа за включване в обучението на иновативни стратегии и подходи за формирането на лидерски умения и качества у подрастващите.

Практико-приложни приноси:

- Разработени са дидактически материали, инструментариум и диагностичен апарат за формиране и развитие на лидерски качества, и умения у ученици в началните класове.
- Създаденият модел за развитие на лидерски качества у ученици в началните класове може да се прилага гъвкаво и вариативно от началните учители.
- Получените резултати могат да бъдат полезни за педагози, педагогически съветници, психолози, директори на училища и други специалисти, работещи в сферата на образованието.
- Разработеният модел от практически занимания може да се използва в корекционно-възпитателната дейност при работа с деца с проблемно поведение, при които, чрез подкрепа на силните страни в характера на детето, да се повлияе положително за преодоляване на проблемното поведение.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Представените шест публикации са в сборници от научни форуми и в научно списание, индексирани и реферирани в световни бази данни. Във всички публикации Илица Даскалова е самостоятелен автор. Броят и качеството на публикациите напълно съответстват на изискванията на ПУ „П. Хилендарски“ за публична защита. Всички

публикации разкриват и популяризират практическата приложимост на проблематиката в дисертацията.

Приложената справка за спазване на Националните минимални изисквания за придобиване на образователна и научна степен „Доктор“ в област на висше образование: 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2. „Педагогика“, докторска програма „Теория на възпитанието и дидактика“ показва, че И. Даскалова надхвърля тези изисквания.

9. Лично участие на докторанта

Дисертационният труд показва, че докторант Илица Даскалова е извървяла успешен път на изследователско развитие, придобила е опит за провеждане на научни изследвания и интерпретация на получените резултати. Във връзка с това давам висока оценка за личното участие на докторантката в проведеното дисертационно изследване и преценявам като значими и точни формулираните научни приноси и получени резултати. Не е установено плагиатство.

10. Автореферат

Авторефератът към дисертационния труд е в обем от 32 страници. Оформен е съгласно изискванията и в синтезиран вид отразява целите, задачите, използваните методи, резултатите, направените изводи и препоръки.

11. Критични забележки и препоръки

Нямам критични забележки към структурата и съдържанието на дисертационния труд, както и към предоставените материали. Бих препоръчала на Илица Даскалова да задълбочи своите изследвания по този актуален проблем и ги публикува в монографичен труд.

С цел популяризиране на резултатите от проучването, препоръчвам публикуването им в списания, индексирани и реферирани в световноизвестни бази данни.

12. Лични впечатления

Не познавам лично докторант Илица Даскалова. Впечатленията ми за работата ѝ са изградени на основата на предоставените по процедурата материали, които отговарят на всички изисквания на ЗРАСРБ и правилника за прилагането му. Проведеното от нея дисертационно изследване се отличава с добро планиране, с високо качество на осъществяване на изследователската работа и с прецизност в анализа на получените резултати.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд на Илица Даскалова се отличава с редица достойнства в теоретичен и практико-приложен план. Авторът постига целта си и представя убедителни резултати в потвърждение на изследователската постановка.

Считам, че той напълно отговаря на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и Правилника на ПУ „Паисий Хилендарски“.

Дисертационният труд показва, че докторант И. Даскалова притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения по научна специалност „Теория на възпитанието и дидактика“, като демонстрира качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Изтъкнатите в рецензията достойнства и качества на дисертационния труд са основание да дам своя **положителен вот** и да предложа на уважаемите членове на Научното жури да присъдят образователната и научна степен **„Доктор“** на **Илица Георгиева Даскалова** в област на висше образование: 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2. „Педагогика“, докторска програма „Теория на възпитанието и дидактика“.

05.06. 2025 г.

Рецензент:

/проф. д-р Биянка Торньова/